

Mátyás-Rausch Petra

Barcsay Sándor rejtélyes felesége – Újabb adatok az abrudbányai Fodor család társadalmi kapcsolataihoz

1612 nyarán Wesselényi Pál, Báthory Gábor kincstartója¹ több elismervényt állított ki abrudbányai Fodor Pál fejedelmi aranybevéltő részére „*jövendőbeli maga oltalmára*”, amelyekkel a későbbiekben Fodor igazolhatta, hogy az általa beváltott aranyat átadta a kincstartónak, valamint a nagybányai bányakamara megbízottjának, Hans Lisbonának.² Az idézett feljegyzés nem azért értékes, mert a benne szereplő történeti személyiségek életútjáról olyan sok újdonságot tudhatnánk meg belőle, hanem azért, mert szerepel benne a korabeli gazdasági értelmiségi elit színe-java, akik irányították a kor Erdélyének gazdasági és pénzügyi életét.

Wesselényi Pál nyugtájából – rövidsége ellenére – is kirajzolódik egy társadalmi, hivatali hálózat, amelynek tagjai egytől egyig a Jakó Zsigmond által *gazdasági értelmiségi csoportként*³ meghatározott társadalmi rétegnek voltak a tagjai. Utóbbiak a korabeli kincstári, illetve gazdasági kormányzat közép-, valamint felső szintjét fogták át, egymást ismerték, segítették, és nemegyszer rokoni kapcsolatokat is ápoltak egymással.⁴

Korábbi, Fodor Pál és családja történetével foglalkozó kutatásaimból már kiderült, hogy az először a Fehér vármegyei bányászvárosban, Abrudbányán, majd később Magyarigenben berendezkedő aranybevéltő befolyással és jelentős vagyonnal bíró tagja volt annak a gazdasági értelmiségi csoportnak, amelyet Jakó Zsigmond a legmodernebb erdélyi értelmiségi csoportnak tartott, ugyanis tagjai mind gazdasági, mind társadalmi szempontból is több lábon álltak.⁵ Azonban az általa kiépített és az örökösre hagyott társadalmi és egyben gazdasági kapcsolatrendszer nagysága és térbeli kiterjedése kevésbé volt ismert. Fodor Pál és idősebb fia, Fodor György életútját – akiről szólni fog a tanulmány – kiválóan lehet a társadalom-, illetve gazdaságtörténeti kutatásokban egyre inkább teret hódító történeti hálózatkutatás módszertana szerint is jellemezni, ahol a gazdasági kapcsolatokat és a társadalmi hálózatot egy komplex egységként

Mátyás-Rausch Petra (1984), PhD, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, matyas-rausch.petra@abtk.hu

A tanulmány a BTK TTI szellemi műhelyében készült.

¹ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata (1540–1690)*. Bp. 1980. 321.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak, Wesselényi család levéltára (a továbbiakban MNL OL P szekció 702) 3. doboz 2. tétel 1612/Nr. 2., 1613/Nr.1.

³ Jakó Zsigmond: Az erdélyi értelmiség kialakulásának kezdetei. In: Uő: *Írás, könyv, értelmiség*. Buk. 1976. (a továbbiakban Jakó: *Az erdélyi értelmiség*) 23–24.

⁴ Mátyás-Rausch Petra: Egy erdélyi bányaváros gazdasági elitje a kora újkorban – Abrudbányai családtörténetek. *Turul* 95. évf. 2022. (a továbbiakban Mátyás-Rausch: *Egy erdélyi bányaváros*) 166.

⁵ Jakó: *Az erdélyi értelmiség* 23–24.

tárgyalják. Ez az összetett társadalmi rendszer segítette hozzá az örökösöket – esetünkben Fodor György lányait – társadalmi és egyben gazdasági pozícióik megerősítéséhez.⁶

Fodor György karrierje, majd lányai házassága és az örökösök boldogulása a 17. század második felében szépen példázza, hogyan alakult át a korszakban az üzleti életből származó kapcsolati „tőke” a központi hivataloknál, majd a politikai életben is hasznosítható előnyökké. Ezek a „lépcsőfokok” is bizonyíthatják „miszerint a társadalom- és gazdaságtörténet kutatása elválaszthatatlan egymástól, utóbbi esetünkben kiegészíthető a politikátörténettel is”.⁷

„... *testis nobilis Georgius Fodor, annorum 18, citatus...*”⁸

A fenti idézet egy tanúvallatási jegyzőkönyvből származik, amely szerint Bethlen Gábor erdélyi fejedelem parancsára a Dengeleghiné Török Kata ellen folyó perben meghallgatták 1614 márciusában nemes Fodor Györgyöt, aki akkoriban 18 esztendő volt. A nevezett ifjú ugyan nem sok mindent tudott elmondani a biztosoknak a per tárgyát képező ügyben, de személyazonosságát a szóban forgó forrás minden kétséget kizáróan tárja elénk. A tanúvallomást tevő Fodor György ugyanis nem más, mint abrudbányai Fodor Pál aranybevéltő – valószínűleg – elsőszülött fia, aki igen fiatal korában már az erdélyi fejedelmi udvarban teljesített szolgálatot, nem véletlenül kérdezték Báthory Gábor és Török Kata viszonyáról. A jegyzőkönyvbe feljegyzett életkora arra enged következtetni, hogy az 1590-es évek második felében látta meg a napvilágot, édesanyja pedig nagy valószínűség szerint rangos kolozsvári polgárcsaládból, a Tótházy famíliából⁹ származó leány lehetett, akinek pontos személyazonosságát homály fedi. Utóbbi kapcsolatról egy zálogszerződés értesít bennünket, amely 1602. december 11-én kelt Abrudbányán. Eszerint Tótházy Tamás kolozsvári polgár rokonától, az ugyancsak kolozsvári Váczy Benedektől rámaradt abrudbányai réteket sógorának, Fodor Pálnak zálogosítja el 45 forint értékben. A réten kívül a jogügylet tárgyát képezte még egy ércmosó hely, zúzdával, valamint egy abrudbányai kóház, utóbbit Tótházy váltotta ki Sarmasághy Zsigmondtól, akinek még Váczy Benedek zálogosította el.¹⁰ Ebből a szerződésből kiderül, hogy a korábbi adatainkkal ellentétben, Fodor Pál legalább kétszer nősült meg, először Kolozsvárról házasodott, majd csak ezt követően vette el a gyulafehérvári polgárcsaládból származó Betlen Annát.¹¹ Az újabb házasság pedig tovább bővíti azt a régiót Erdélyen belül, ahol Fodor Pál családi, üzleti kapcsolatokkal bírt.

⁶ Vö. Tóza-Rigó Attila: *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében: dél-német, osztrák, (cseh-)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolc 2014. 31–32.

⁷ A teljesség igénye nélkül lásd Tóza-Rigó Attila megállapításait a témában. Uo. 27–28.

⁸ Kiss András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Kvár 1998. 101.

⁹ A kolozsvári Tótházy család tagjai jelen voltak a mészáros-, fazekas-, asztalos-, ötvöscéhben. A teljesség igénye nélkül Jeney-Tóth Annamária: *Munkaebédek és vacsorák, avagy részletek a kolozsvári számadáskönyvekből (1605–1606)*. In: *Történeti Tanulmányok VII.* Debrecen 1999. 65. A család egyik leghíresebb tagja Tótházy Mihály volt, aki a 17. század elején volt királybíró Kolozsváron, és miután Giorgio Basta visszafoglalta Székely Mózesétől a várost, kivégeztette, mert segített átadni Székelynek a várost. Balázs Mihály: Trauzner Lukács „megtérése”. *Keresztény Magvető* 105. évf. 1999. 13. Gazdag, befolyásos család volt, többek között ezt bizonyítja a tulajdonukban lévő luxustárgyak nagy száma is. Lásd erre Flóra Ágnes: *Polgári karrier – polgári lét Kolozsváron a reneszánsz korában. Történelmi Szemle* 51. évf. 2009. 497.

¹⁰ Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (a továbbiakban RNL KNIt) Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6030.

¹¹ MNL OL Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak (F szekció) Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára Centuriae (F3) Centuria I. Nr. 89. Betlen Anna a többszörös gyulafehérvári bíró, Betlen Szabó/Nyirő István húga volt.

Visszakanyarodva fiához, Fodor Györgyhez, nagyon valószínű, hogy édesapja gazdasági alapon kovácsolt társadalmi kapcsolatai vezettek el odáig, hogy egy 1607-ben megnemesített mezővárosi polgár,¹² azaz valójában fejedelmi jobbágy, fia bekerülhessen a fejedelmi udvarba szolgálni. Báthory Gábor udvarában betöltött állását nem tudjuk pontosan meghatározni, de valószínűsíthető, hogy az 1610-es évek első felében mint inas szolgálhatta a fejedelmet,¹³ majd idősebb korában bizonyíthatóan Bethlen Gábort, már mint bejáró.¹⁴ A bejárók, akik a lovas inasok kelet- magyarországi megfelelői voltak, hasonló feladatokat láttak el, mint az inasok, csak általában idősebbek voltak.¹⁵ Bethlen Gábor Csúti Gáspár udvarmesternek 1622/1623-ban kiadott utasításában ekképp fogalmazta meg az inasok, bejárók feladatát: „*Az bejáró inasoknak szabad az audentia camerában menniek és ott udvarlaniok, mikor az fejedelem ott nincs, de az bársonyszékekben senki nem merjen ülni ha tisztességét szereti...*”¹⁶ Fodor György valószínűleg betarthatta a fejedelem szigorú parancsait, ugyanis elérte az udvari szolgálat következő lépcsőfokát is, hiszen Kemény János az 1623-ban zajló második felvidéki hadjárat leírásánál arról számolt be, hogy Fodor György, *udvari főember szolgál*¹⁷ – azaz udvari familiáris – alól kilótték a lovát, noha ő maga nem sérült meg.¹⁸

Fodor György egy évtizednyi udvarbéli szolgálata valószínűleg az udvari familiáris tiszte elnyerésében csúcsonodott ki, további központi tisztségeket nem tudott vagy esetleg nem akart (?) elnyerni, azonban ezeket az éveket kiválóan felhasználta arra, hogy tovább építse kapcsolatrendszerét, birtokadományokban részesüljön és atyafiait is bejuttassa az udvarba szolgálni.¹⁹ A fejedelem leginkább Fehér vármegye területén adományozott neki kisebb-nagyobb birtokokat, bizonyára azért, mert öröklött családi birtokai miatt ő maga is itt törekedett jószágot szerzni. 1617-ben Bethlen Váralján adományozott egy birtokot Fodor Györgynek, akit az oklevél *cubicularius noster intimusként* említ. Ez arra utal, hogy a fejedelem közvetlen környezetében végezte a rábizott feladatokat, és apjához hasonlóan ő maga is élvezte a fejedelem bizalmát. A nevezett birtokot előzőleg Szilvási Boldizsár tized-főárendátor és felesége birtokolta, tőlük elvette a fejedelem, és Fodornak adományozta.²⁰ Ezenkívül Alvincen is szerzett magának birtokot, többek között egy kőházat a Piac utcában. 1616-ban Draga Mihály, néhai Draga Menyhárt fia és édesanyja, Vargha Anna, Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony alvinci jobbágysai²¹ személyesen jelentek meg a gyulafehérvári káptalan előtt, hogy egy alvinci ház eladásáról nyilatkozzanak.

Gálfi Emőke: Gyulafehérvár falakon kívüli fötere és a városvezető réteg a 16. század végén. *Történelmi Szemle* 60. évf. 2018. 13–14.

¹² MNL OL F szekció Kolozsmonostori Konvent országos levéltára Armales (F21) F 2/1.

¹³ Koltai András megfogalmazása szerint az udvar legkisebbjei voltak az inasok. *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek (1617–1708)*. Szerk. Koltai András. Bp. 2001. (a továbbiakban: *Magyar udvari rendtartás*) 22–23.

¹⁴ Jeney-Tóth Annamária adatai szerint Fodor György 1615 és 1624 között volt fejedelmi bejáró. Jeney-Tóth Annamária: „... *Urunk udvarnépe*”. *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen, 2012. 271.

¹⁵ *Magyar udvari rendtartás* 26.

¹⁶ Uo. 72.

¹⁷ Jeney-Tóth: „... *Urunk udvarnépe*” i. m. 20–21.

¹⁸ *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szerk. V. Windisch Éva. (Magyar Remekírók). Bp. 1980. 47.

¹⁹ Vö. Jeney-Tóth: „... *Urunk udvarnépe*” i. m. 54.

²⁰ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 1. Nr. 14.

²¹ Bethlen Gábor 1614-ben adományozta feleségének Alvinc kastélyát, Alvinc és Borberek településekkel egyetemben. Román Akadémia Könyvtára, Kolozsvári Fiók. Kemény József gyűjteménye, Diplomatai Transilvanici Supplementum IX (Completitur Diplomata ab anno 1600 usque 1633) 217–219.

Eszerint a Piac utcában, Ispán György szomszédságában álló házukat minden tartozékával együtt 40 forintért, két harmadfü tulokért, valamint 2 ökörért eladták Fodor Györgynek.²² Utóbbi 1618 márciusában a fejedelmi kancellárián kívánta megerősíttetni az előbb említett alvinci ház eladási szerződését, amelyben már nem szerepelt Draga Mihály édesanyja, helyette Kovács János fejedelemszonyi jobbágy nyilatkozott arról, hogy Dragával együtt a Szentegyháza utcában lévő kőházat eladta Fodor Györgynek, öngagsága bejárójának. A felsorolt különbségek ellenére valószínűleg ugyanarról a házról lehet szó, ugyanis a vételi összeg megegyezik. Egyetlen szokatlan kitétel szerepel benne, miszerint Fodor a házért fizetett összeg mellett vállalta egy fából készült pince és egy kamra építését, valamint az 1618. évi szerződés pontosítja, hogy a kérdéses ingatlan a város piacterén található. A később keletkezett megállapodásban a felek arról is rendelkeztek, hogy Fodor György a megvételt követően építhet az ingatlanhoz, bővítheti azt. A szerződést az Alvincen lakó Ispán György nemesember, valamint a fejedelemszony alvinci udvarbírója, Ákossi Gáspár deák jegyezte ellen. A kancellária által rávezetett megjegyzés szerint a fejedelem a kérdéses házhelyet és a rajta fekvő ingatlant teljes exemptióban részesítette, az onnan szedendő dézsmát pedig a családnak ajándékozta.²³ Ezenfelül Bethlen parancsba adta ugyanazon év áprilisában, hogy Ispán György és Ákossi Gáspár iktassa be tulajdonába a kedvezményezett, amelyre a hónap végén sor is került.²⁴

Fodor György nemcsak udvari szolgálatot végzett Bethlen Gábor mellett, hanem valószínűleg már udvari familiárisaként hasznosítva a családi tapasztalatokat, jószágigazgatási feladatot is elvállalt, ugyanis Károlyi Zsuzsanna 1622. január 4-én keletkezett parancslevelében alvinci udvarbírójaként hivatkozott rá. A fejedelemszony ekkor megróttá alvinci provisorát, mert nem segítette a fejedelemszony porumbáki udvarbíróját, Szaniszló Istvánt,²⁵ nem akarta biztonságos helyre rakni javait, valamint házat sem adott neki Alvincen, noha erre az úrnője utasította. Ezért újra nyomatékosan felszólította Fodor Györgyöt parancsa teljesítésére, elrendelte, hogy az udvarbíró haladéktalanul adja át azt az alvinci házhelyet Szaniszlónak, amelyet Károlyi Zsuzsanna neki adományozott, valamint nem merészeljen tőle semmit se kérni cserébe.²⁶

Arról jelenleg csupán sejtéseink lehetnek, hogy Fodor György meddig szolgálta udvarbíróként akár a fejedelemszonyt, akár a fejedelmet, annyi bizonyos, hogy 1624 után eltűnik az udvartartáshoz köthető forrásokból. Nem elképzelhetetlen, hogy fiatalon meghalt, ugyanis 1634-ben két árván maradt lánya, Anna és Klára nevében már gyámjaik, özvegy Raduly Lászlóné és fia, Pap Márton intézték a birtokügyeket.²⁷

A mintegy tízéves udvari szolgálat, a kiépített kapcsolatrendszer és apja, Fodor Pál által kiépített gazdasági háttér ahhoz mégis elegendő volt, hogy lányai a vármegyei nemesség családjába házasodhassanak be, sőt több városbéli atyafiát – köztük More Lászlót – hozzásegítse a fejedelmi udvarba való bekerüléshez. More Lászlót Bethlen Gábor udvari familiárisaként

²² RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 1. Nr. 19.

²³ Uo. Nr. 15, 16.

²⁴ Uo. Nr. 17.

²⁵ A porumbáki udvarbíró személyazonosságát nem könnyű meghatározni, valószínűleg azzal a Szaniszló Istvánval lehet azonos, aki testvére – Gombos, más néven Szaniszló András – révén nyert nemességet Bethlen Gábortól 1622-ben. MNL OL F szekció Erdélyi fejedelmi kancellária Libri Regii (F1 LR) 13. k. fol. 24.

²⁶ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 1. Nr. 20.

²⁷ Uo. 57. doboz fol. 6033.

elsőként 1615-ben említik a források.²⁸ Egy 1642-ből származó tanúvallomási jegyzőkönyvből pedig arra lehet következtetni, hogy More László Fodor Pál segítségével jutott udvari szolgálatra, nem véletlenül jegyezte meg a tanúk elmondása szerint Fodor igen haragosan a kihallgatáson, hogy akivel ő jót tett, most ellene fordult, és nem hagyja jogosan birtokolt javait használni.²⁹

„...*hogy lehetsz olyan háládatlan sógor...*”³⁰

A fenti szavakat – legalábbis Thoroczkay Ferenc abrudbányai lakos szerint – ifjabb Barcsay Sándor, a későbbi fejedelem, Barcsay Ákos édestestvére vágta Fodor Pál fejéhez, aki a „dinasztiaalapító” Fodor Pál fia volt,³¹ amikor I. vagy II. Rákóczi György idejében (a fejedelem pontos kilétét nem tudhatjuk meg a tanúvallomásból) találkoztak az Enyed városa mellett összegyűlt katonai táborban.³²

Ahhoz, hogy megértsük, miért is nevezhette ifjabb Barcsay Sándor sógorának abrudbányai Fodor Pált, vissza kell kanyarodnunk az aranybeváltó Fodor Pál legidősebb fiához, Fodor Györgyhez és két lányához, Klárához és Annához. Fodor Györgynek, Bethlen udvari emberének fia nem született, „csupán” két lánya, Klára és Anna. Fodor György feleségének kilétét homály fedí, de annyi bizonyos – ahogy erre már utaltam is –, hogy 1634-ben a két lány már árva volt, és noha apjuk több közvetlen rokona is élt, gyámjaik mégsem közülük kerültek ki, Fodor György ugyanis az Alvincen lakó Pap Márton³³ és édesanyját, akkoriban Raduly László özvegyét jelölte ki gyermekei gyámjának.³⁴ A gyámok ebben az évben állapotok meg az Abrudbányán lakó előkelő Paczkó család³⁵ tagjával, Jánossal, hogy meghatározott feltételek mellett gondozza az árváknak a Fehér vármegyei bányavárosban és környékén fekvő javait. Paczkó János egy évre kapta bérbe az abrudbányai és verespataki völgyben fekvő aranybányákat és, a hozzájuk tartozó zúzdákkal egyetemben, a bányákhoz kaszálók is tartoztak. Mindezért cserébe a Pap család tagjainak – az özvegynek, valamint két fiának (Mártonnak és Andrásnak) – bérleti díj gyanánt

²⁸ Mátyás-Rausch: *Egy erdélyi bányaváros* 165.

²⁹ RNL KNlt Törzsgyűjtemény Nr. 784. Fodor Pál felháborodása nem volt teljesen jogtalan, ugyanis örököseinek – köztük unokája férjének, Barcsay Sándornak – bizonyítani kellett az örökségükhöz való jogukat, ugyanis More szinte az egész Fodor-vagyontra igényt tartott a peres anyag szerint. 1643-ban nem véletlenül vett fel ifjabb Barcsay Sándor ügyvédje tanúvallomásokat Abrudbányán abban a kérdésben, hogy Fodor Pálnak a verespataki bányákat és zúzdákat valóban Bethlen Gábor adományozta, és teljesen szabályosan lett-e azokba beiktatva. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 52. doboz Fasc. M. Nr. 5.

³⁰ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6037–6038.

³¹ A Fodor családnak több családfája is fennmaradt. A Fiscalis Levéltárban őrzött genealógia feltűntette Fodor Pál aranybeváltó három fiát, köztük Fodor Györgyöt is, de az ő leszármazottjai nem szerepelnek a leszármazási táblán, kizárólag testvérei – Pál és Zsigmond – örökösei. MNL OL F szekció Erdélyi kincstári levéltár Erdélyi Fiscalis Levéltár (F234) V. szekrény Fasc. 347. E. A Berzenczey család levéltárában fennmaradt családfák ennél jóval kevesebb őst tüntetnek fel, és több esetben is pontatlanok, de ezekből tudhatjuk meg, hogy Fodor Györgynek noha fiútódjai nem voltak, de leánygyermekei igen. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 3. Nr. 8. illetve 52. doboz Fasc. M. Nr. 1.

³² RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6037–6038.

³³ Az alvinci Pap családra MNL OL F1 LR 30. k. fol. 631.

³⁴ Fodor György és örököseinek erős alvinci kötődését mutatja, hogy Klára lánya rendszerint Fodor de Alvincz előnévvel jelenik meg a forrásokban. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 52. doboz Fasc. M. Nr. 5.

³⁵ A család 1591-ben bírót is adott a bányavárosnak Paczkó György személyében. MNL OL P 2269. K. Papp Miklós gyűjt. 6. d. 87. sz. Az adatot Gálfi Emőkének köszönöm.

összesen 95 nehezék finomított aranyat fog átadni.³⁶ A szerződés záradékában kikötötték, hogy ha időben nem adja át a családnak a kérdéses arany mennyiséget, a Fodor árvák gyámjainak jogában áll a 95 nehezék aranyának megfelelő értékű javadalmat lefoglalni Paczkó vagyonaiból. A bérleti szerződést 1636-ban újra megerősítették, ekkor már két részletben kellett a finomított arany mennyiséget átadnia Paczkónak, az egyik részletet pünkösdi napján, a másikat pedig Szent Márton napján.³⁷

Fodor György családi örökségének sorsa akkor vett fordulatot, amikor idősebb leánya, Klára hozzáment Barcsay Sándor Hunyad vármegyei alispán kisebbik fiához, Barcsay Ákos testvérehez, ifjabb Barcsay Sándorhoz.³⁸ A házasságkötésre valamikor 1636 és 1641 vége között kerülhetett sor, mert 1642 januárjában már a férj intézkedett az abrudbányai birtokok ügyében. A Barcsay család csillaga idősebb Rákóczi György uralkodása alatt kezdett el emelkedni, miután idősebb Sándor Ákos nevű fiát bejuttatta a fejedelmi udvarba szolgálni. Vagyon helyzetük nem volt kedvezőbb, mint a Fodor családé, sőt valószínűsíthetjük, hogy a házasság révén pénzügyileg inkább a Barcsay rokonság nyert, míg kapcsolati tőke szempontjából a Fodor család számára volt előnyös a frigy, még abban az esetben is, ha egyértelmű, hogy Fodor Klára nem az első „élvonalbeli”, udvari környezetben mozgó Barcsay fiúhoz ment hozzá.³⁹ Az abrudbányai vagyonnal szerzett pénzügyi előnyt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ifjabb Barcsay Sándor örökösei a 17. század végén és a 18. század elején még hosszán pereskedtek a bányaváros határában fekvő bányákért, zúzdákért és bányavárosi ingatlanokért. Barcsay Sándor unokája, József ügyvédjének, marosszéki Szeredai Imrénének fennmaradt egy 1720-ban keltezett levele, amelyben leírta, hogy már József apja, Pál is hosszú évekig pereskedett az abrudbányai javakért, sajnos mindhiába, József pedig folytatta atyja halála után, ebből kifolyólag hosszú heteket volt kénytelen Abrudbányán tölteni, hogy intézze a peres eljárással járó teendőket.⁴⁰

Ifjabb Barcsay Sándor, miután feleségül vette Fodor Klárát, nem Paczkó Jánost bízta meg az abrudbányai javak bérletével, hanem egyik rokonát, *jóakaró sógorát*, kolozsvári Szabó Istvánt, aki a szerződés megkötése idején, 1642 januárjában Abrudbányán lakott.⁴¹ Eszerint a Hunyad vármegyében lakó Barcsay Sándor felesége, valamint sógornője – Anna – nevében, akinek ő volt a gyámja, bérbe adta Szabó Istvánnak a Fodor lányok javait, az alábbi feltételek szerint: Szabónak évente 65 nehezék aranyat kellett két részletben átadnia Barcsaynak, az egyik részletet Szent Péter napjáig, a másikat pedig Szent Gál napjára (október 16.). A szerződésben

³⁶ A nehezék eredetileg pénzsúly volt, majd az ötvöstárgyak (nemesfémek) súlyegysége lett, de a 16. században már közönséges kereskedelmi súly vált belőle. Három alegysége ismeretes. 3,0694 és 3,9194 dkg között mozgott egy nehezék. Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Bp. 1991. 459.

³⁷ Az 1636-ban kötött szerződést a felek Baranyai János abrudbányai prédikátor előtt kötötték meg. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz, fol. 6033.

³⁸ A Barcsay család korabeli történetével Kis Bálint foglalkozott részletesebben a Turul hasábjain, ő úgy vélte, hogy ifjabb (III.) Barcsay Sándor a szászvárosi Fodor családból származó Klárát vette el. Kiss Bálint: Erdély régi családjai. A Barcsai – család (Harmadik, befejező közlemény). *Turul* XII. évf. 1894. 184.

³⁹ Horn Ildikó: Az erdélyi fejedelmi tanács 1648–1657. In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Szerk. Horn Ildikó. Bp. 1993. 258–259.

⁴⁰ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 3. Nr. 8. illetve 52. doboz, Fasc. M. Nr. 6.

⁴¹ Szabó István személyével kapcsolatban is csupán találgatásokba bocsátkozhatunk, bár valószínűsíthető, hogy rokoni kapcsolatban állhatott a Bojtos családdal, amelynek tagjai a kolozsvári szabó-, illetve szücsceh keretein belül tevékenykedtek, és jómódú polgároknak számítottak. Lásd. Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez*. Bp. 1988. Nr. 37 (133–135).

kikötötték, hogy Szabó István viseljen gondot a rábízott örökségre, ha esetleg épít új épületet, arról készítsen feljegyzéseket. Abban az esetben pedig, ha nem adná meg időben a megszabott mennyiségű aranyat, akkor Barcsaynak jogában áll hozzányúlni Szabó István erdélyi birtokaihoz.⁴² Barcsay Sándor az éves szerződés leteltével, noha Szabó adósságot halmozott fel, újabb megállapodást kötött rokonával a Fodor-örökséggel kapcsolatban, de ezúttal már abrudbányai városvezetők, valamint Hunyad vármegyei tisztviselők előtt. 1645 novemberében Marczi Pál abrudbányai bányabíró, Jeney Gergely és Szentgyörgyi Nagy Balázs Hunyad vármegyei jegyzők jelenlétében újabb egy évre bérbe adta a Fodor-javakat Szabó Istvánnak. Az éves bérleti díj már 100 nehezék finomított arany volt, az emelkedésnek valószínűleg az volt az oka, hogy a nagyobb összegbe beleszámolták a Szabó által felhalmozott adósságot is. A bérleti díj beadását szigorú feltételekhez kötötték, eszerint Barcsaynak az említett szerződés felmutatásával, egy szolgabíró társaságában, jogában állt a fennmaradó adósság értékének kétszeresét lefoglalni Szabó vagyónából, sőt személye ellen is felléphetett, magyarán joga volt elfogatni rokonát, ha nem fizeti időben ki a kérdéses részletet. A szerződés záradéka ellen Szabó nem nyújthatott be tiltakozást, azonban ha ezt mégis megtenné, akkor a büntetés összege újra megduplázódik. Arra is felhívták a bérlő figyelmét, hogy ha ő a bérleti szerződés időtartama alatt meghalna, Gyulafehérváron lakó feleségének is kötelessége megadni a tartozást a Barcsay házaspár számára. Az első részletet régi adóssága fejében, mintegy 60 nehezék aranyat, 1645 pünkösdjéig kellett eljuttatnia Barcsayra, ha pedig ezt nem tenné meg a kiírt határidőig, Barcsay elfoglalhatja azokat a verespataki zúzdákat és ércelelőhelyeket, amelyeket Szabó István Barcsay sógorától, Fodor Istvántól vett zálogba. Azt is kikötötték, hogy az egy esztendő leteltével vissza kell adnia a kérdéses javakat, ahogy – folytatódik a szöveg – annak idején Paczkó János is tette.⁴³

A Szabó Istvánnal kötött szerződésekből világosan látszik, hogy Barcsay Sándor határozottan képviselte a felesége és sógornője érdekeit, azonban az abrudbányai és alvinci örökséggel való törődés⁴⁴ sok nehézséget és gondot is okozott a családnak. Nem véletlen tehát, hogy miután Barcsay Sándor és felesége is meghalt, húga, Anna, aki pókafalvi Ráday György felesége lett,⁴⁵ lánya – Ráday Klára, Barcsay Abrahamné – nevében is megállapodást kötött 1676-ban a forrásokban ifjabb Fodor Pálként, azaz Fodor Pál aranybeváltó dedunokájaként említett unokaöccsével.⁴⁶ Ráday György özvegye akkoriban már Alvincen lakott abban a nemesi udvarházban, amelyet atyjuktól örökölték nővérével közösen, és valószínűleg a javak elosztásakor hozzá került. A megállapodásból kiderül, hogy Barcsay Sándor több zúzdát, földterületet ifjabb Fodor Pál apjának, ifjabb Fodor Györgynek adott zálogba 220 forintért. Ezeket a javakat ifjabb Fodor György testamentumában a fia gondjaira bízta, így Fodor Pál valószínűleg atyja halála után megegyezett a Barcsay örökösökkel a zálogszerződés meghosszabbításáról, amelynek végül az lett az eredménye, hogy 320 forintért tovább üzemeltethette Fodor Anna bányáit, zúzdáit.⁴⁷

⁴² RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6034.

⁴³ Uo. fol. 6035.

⁴⁴ A Fodor lányoknak ugyanis nemcsak Abrudbányán voltak birtokai, hanem örökölték atyjuk alvinci javait, Barcsay Sándornak ezzel kapcsolatban is el kellett járnia, még 1643-ban kellett eltüntetnia Ispán György alvinci nemesembert egy alvinci legelő használatától. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 1. doboz Fasc. 2. Nr. 9.

⁴⁵ Ráday György 1662-ben I. Apafi Mihály udvari szolgálatában állt, a fejedelmi testőrség (kék darabontok) kapitányaként. MNL OL F1 LR 30. k. fol. 353–354.

⁴⁶ MNL OL F234 V. szekrény Fasc. 347. E.

⁴⁷ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 52. doboz Fasc. M. Nr. 3.

Ez a megállapodás, noha Fodor Anna elsődleges célja vele a későbbi konfliktusok elkerülése volt, inkább újabb bajok forrása lett. Már az önálló erdélyi állam megszűnése után pár évvel, 1700-ban Barcsay Sándor fia, Barcsay Pál⁴⁸ felkereste Köleséri Sámuel, aki ezekben az években a magyar király erdélyi arany, illetve ezüsbányáinak volt az inspektora, abrudbányai örökségével kapcsolatban. Köleséri 1700 májusában biztosokat küldött ki Abrudbányára, hogy végigkérdezzék a Fodor atyafiakat a Barcsay-örökséggel kapcsolatban. Elsőként ifjabb Fodor György özvegyének, Szörös Erzsébetnek második férjét, bolgárfalvi Sebessi Benjámin, kérdezték meg Barcsay Pál nevében a biztosok arról, hogy milyen jogon birtokolja Pál anyai jussát. Sebessi kitért a pontos válaszadás elől, mondván, hogy a Fodor-javak osztatlanok, ezért a többi atyafi megkérdezése nélkül ő a birtokokról nem beszélhet senkinek. Hasonlóan nyilatkozott Fodor Sámuel is, néha Fodor György unokatestvére is.⁴⁹ Barcsay azonban nem adta fel, így Köleséri megbízottjai júniusban már hivatalos tanúvallatási paranccsal érkeztek meg Abrudbányára.⁵⁰ A megkérdezettek többsége kiemelte, hogy a városban, noha a két Fodor lány elszármazott Abrudbányáról, mindenki tudta, hogy a Fodor família atyafiságot ápol a Barcsay családdal. Arról már megoszlottak az emlékek és a vélemények is, hogy melyik Fodor-örökségben volt vagy lehetett jussa a Barcsay örökösöknek. A vélt vagy valós Barcsay-örökség igencsak jelentős volt. A verespataki völgyben, a Veres-patak mentén két zúzdára és a hozzájuk tartozó porondbányákra – azaz külszíni fejtésekre – tarthattak jogot, ezenfelül az abrudbányai határon fekvő Igren-hegyen található bányarészre, a hozzá tartozó zúzdára, kaszálókra, rétekre. Az ingó vagyon mellett jogot formálhattak egy „házacsára” Abrudbányán, valamint egy gabonaőrő malomra a város területén, a Porkoláb-kapu mellett.

A legértékesebb információkat azok az abrudbányai lakosok szolgáltatták, akik valamilyen módon érintettek voltak a Barcsay-örökség gondozásában, leginkább oly módon, hogy ők maguk bérelték, vették zálogba a családtól a bányászati javakat, vagy az üzemeltetéssel megbízott Fodor atyafi továbbadta nekik bérbe a kérdéses javakat. Hollósi, más néven Sára Márton például mintegy 9 évig bérelt egy zúzdát Fodor Páltól – a vallomásból nem derül ki melyiktől a sok közül –, amelyet előzőleg Barcsay Sándor adott bérbe Fodor Pálnak. Aztán mikor Barcsay Sándor meghalt, az özvegye már nem tudott olyan hatékonyan fellépni az érdekei védelmében, így a zúzda Fodor Pálnál maradt, aki lebontatta, és egy újat építtetett a helyére. Hollósi vallomásából azt is megtudjuk, hogy Barcsay Sándor az 1640-es évek második felétől már egyszerre több személyt is megbízott abrudbányai javaik kezelésével, a legtöbb bányát és zúzdát sógora ifjabb Fodor György bérelte, avagy vette zálogba. Állítólag Barcsay hasznát rokona előre adta meg bérleti díjként, majd valamilyen rejtélyes módon a Fodor György által kezelt javak a bérlő és a bérbeadó halála után nem kerültek vissza a Barcsayakhoz, hanem Fodor György örökösei tették rá a kezüket. Hollósi szerint problémát jelentett az örökség kezelésében, hogy a Barcsayak „oda alá laktak”, így például a Porkoláb-kapu melletti gabonaőrő malmot bérlő abrudbányai román

⁴⁸ Barcsay Pál nagybátyjához, Ráday Györgyhöz hasonlóan, I. Apafi Mihály udvarában teljesített szolgálatot. 1678-ban főpohárnokként említik a források. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 46. doboz Fasc. LIII. Nr. 11. A tisztség Apafi-kori szabályozására lásd *Magyar udvari rendtartás* 128. Barcsay Pál az ezt követő években továbbra is Apafi udvarában maradt, háborús szolgálatot is teljesített a fejedelem mellett, aki ezért 1685-ben több ízben birtokadományban részesítette. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 46. doboz Fasc. LIV. Nr. 1.

⁴⁹ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6036.

⁵⁰ A bevezető szöveg szerint a kiküldött biztosok a tanúvallomásokat Barcsay Pál és felesége, Felvinczi Ágnes megbízásából vették fel. RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6037.

jobbágnak, egy bizonyos Minja Ábrahámnak minden egyes elszámolási terminuskor el kellett utaznia Barcsára, hogy elvigye a házaspárnak az aktuális bérleti díj összegét.

Fikker Márton szegről-végről Fodor atyafinak számított, ugyanis apja ifjabb Fodor György sógora volt, így közelről látta, mit okozott a Hollósi által is említett földrajzi távolság, amely a Barcsay családot elválasztotta Fehér vármegyei javaitól. Véleménye szerint azért választotta Barcsay ifjabb Fodor Györgyöt, mert utóbbi igen pénzes ember volt, és mivel Barcsaynak csak nyűg volt a felesége öröksége, ezért hosszú távra bérbé adta a rokonának, azzal a feltétellel, hogy miután Fodor György és a felesége, Szörös Erzsébet meghal, az örökség visszazár a Barcsay örökösökre. A tárgyalás nem ment simán, mert Fodor Györgynek – Fikker Márton elmondása szerint – sokszor kellett megtennie az Abrudbánya és Barcsa közötti utat ahhoz, hogy végre megegyezésre jusson sógorával. Arról a metódusról, miszerint az eredetileg bérlő Fodor atyafi továbbadta a nála lévő Barcsay-javat, Fikkert Márton is megemlékezett, ugyanis Fodor György több zúzdát is a környéken lakó jobbágyoknak adott árendába, ez az eljárás pedig kiváló kiskaput jelentett a sógorával kötött megállapodás megszegésére és saját vagyonának növelésére.

A legérdekesebb vallomás talán a már fentebb említett Thoroczkay Ferenc beszámolója, ebből ugyanis kiderül, hogy Barcsay Sándor miért ment bele nehezen abba megállapodásba, amelyet Fodor György akart kötni vele. Ahogy már említettem, Thoroczkay Ferenc azt állította, hogy füle hallatára nevezte Barcsay az Enyed melletti katonai táborban háládatlan sógorának Fodor Pált, mondván utóbbi már legalább öt éve nem adott neki bérleti díjat. Kijelentette, hogy ő eddig türelmesen várt, de amikor ő kér valamit – egy páros puskáról folyt a diskurzus – a fia számára, akkor annyi emberség nincs Fodor Pálban, hogy ezt a kérést teljesítse. Végül úgy állapodtak meg, hogy Fodor Pál odaadja Barcsay Pálnak a puskákat, míg Barcsay cserébe átadja neki az abrudbányai örökségét. Arról Thoroczkay nem beszélt, hogy ez az átadás valójában mit takart, de valószínűleg bérbe- vagy zálogba adást.⁵¹

Véltetőleg a vallomásban szereplő Fodor Pál ifjabb Fodor György atyja volt, ezért is érezte magát jogosultnak arra a fia, hogy apja halála után ő üzemeltethesse tovább a Barcsay-örökséget Abrudbányán és környékén. Ez a családi kapcsolat pedig azt is megmagyarázza, hogyan volt lehetséges, hogy ifjabb Fodor György halála után özvegyének – kolozsvári Szörös Erzsébetnek – a második férje, Sebessi Benjámin kezére vándoroljanak a Barcsay-örökség bizonyos elemei.⁵²

Ahogy korábban már idéztem, Barcsay József ügyvédjének, Szeredai Imrének a leveléből kitetszik, hogy a pereskedés még hosszú ideig nem zárult le. Barcsay Pál, majd fia, József minden követ megmozgattak, hogy a szétszóródott, elkallódott örökséget újra saját kezükben egyesítsék, de ez nem volt egyszerű feladat, leginkább azért, mert nem közvetlenül az eredeti bérlőtől vagy annak örököseitől kellett ezeket visszaszerezni, hanem a bérlők bérlőitől, akik legtöbbször helyi román parasztok voltak, és a szövevényes birtoklástörténet miatt nehéz volt a Barcsay családnak bizonyítani az igazát. 1715-ben Barcsay Sándor a saját, valamint az unokahúga, Ráday Klára – aki Barcsay József nagybátyjának, Barcsay Ábrahámnak a felesége volt – nevében is tiltotta atyafiát, Fodor Sámuel attól, hogy a Barcsay-örökséghez tartozó bányákat, zúzdákat akár saját maga, akár bérlőin keresztül üzemeltesse.⁵³ Barcsay József számára se maradt más megoldás, mint amelyet az édesapja követett, miszerint újabb és újabb tanúvallomásokkal bizonyítani jogos igényét a

⁵¹ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 57. doboz fol. 6037–6038.

⁵² Szörös Erzsébet házasságaira lásd Mátyás-Rausch: *Egy erdélyi bányaváros* 166–168.

⁵³ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 52. doboz Fasc. M. Nr. 4.

verespataki bányákra, zúzdákra, abrudbányai malomra, házra, valamint a város határában fekvő legelőkre, kaszálókra. Ezek a jegyzőkönyvek sok újdonságot nem tartalmaznak, leginkább a korábban már elmondottakat ismétlik, és noha minden tanú szerint teljesen nyilvánvaló, hogy a Barcsayak és a Fodorok atyafiak, így a Fodor-örökség bizonyos része Barcsay Józsefet illetve, ettől még Barcsay Sándor unokája nem került közelebb ahhoz, hogy saját kezébe vegye a neki járó vagyronrészt.⁵⁴

A források 1720 után elhallgatnak a Barcsay-örökséggel kapcsolatban, ami összefügghet azzal, hogy az utolsó Fodor fiú, Sámuel, Fodor Pál aranybeváltó dédunokája 1735 és 1738 között meghalt,⁵⁵ és a családi vagyonért való pereskedésbe újabb atyafinak számító családok, köztük a Bolyaiak is becsatlakoztak, de ez már egy másik történet.⁵⁶

Az újabb adatok megerősíthetik azt a már korábban kialakult képet, amely szerint a Fodor családot Fodor Pál vállalkozó kedve emelte ki kortársai közül.⁵⁷ Szakképzettsége révén komoly gazdasági, majd ezáltal társadalmi tőkét halmozott fel, amelyet utódai is kiválóan kamatoztattak. Az előbb bemutatott történetből természetesen az is kiderül, hogy a gazdasági értelmiségi pályán keresztül felépíthető kapcsolati háló, valamint az utóbbiból kinyerhető politikai tőke korlátozott lehetőségeket kínált, hiszen Fodor Györgynek az udvari familiáris pozíciójából nem sikerült feljebb lépnie, de életútja mégsem tekinthető zsákutcának, ugyanis társadalmi és gazdasági szempontú kapcsolatait sikerült megerősítenie és tágítania, hiszen családjának Fehér vármegyén túl már a szomszédos vármegyékben is sikerült megvetnie a lábát.⁵⁸

Sándor Barcsay's Mysterious Wife - New Data on the Social Relations of the Fodor Family of Abrudbánya/Abrud

Keywords: Barcsay family, marriage, familiaris of the court, social mobility, intellectuals

This article inquires into the social opportunities of the Transylvanian precious mining via one career- history from a noble family who belonged to the economic elite of Abrudbánya/Abrud, the most significant mining town of Metaliferi Mountains. The Fodor family was part of a number of resettled noble families in this region who wanted to improve their social and financial status with the help of precious metal mining. This family had so many entrepreneurial skills that this way they could become the most influential family in the area of the Metaliferi Mountains. Pál Fodor was an ancestor of this family, who led the gold exchange in the precious metal mining towns. Via his social and financial network, his son, György Fodor, could access court service in the court of Gábor Bethlen. His daughters could get married with members of noble families (for example the family of Barcsay). These marriages did not only have advantages for the Fodor family, but also for the Barcsay family, because they could get significant wealth.

⁵⁴ RNL KNlt Berzenczey család levéltára 52. doboz Fasc. M. Nr. 7., 8., 9.

⁵⁵ MNL OL F234 I. szekrény Fasc. 34. C.

⁵⁶ Uo. V. szekrény Fasc. 346. K.

⁵⁷ Vö. Péter Katalin: Jobbágycsaládok életvitelének különbözőségei az örökös jobbágyság korában (16–17. század). *Századok* 137. évf. 2003. 576.

⁵⁸ A Fodor család fokozatos térbeli terjeszkedése is alátámasztja azt a megfigyelést, miszerint egy család társadalmi emelkedésével növekszik azon terület nagysága is, ahonnan a tagok maguk számára házastársat tudnak választani. Vö. Neumann Tibor: A Vízköz kismemesi társadalma a középkorban. *Századok* 136. évf. 2002. 433.